

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

KLEMEN DOVJAK

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

SLOVENSKO E-PRAVOSODJE

Ljubljana, oktober 2013

KLEMEN DOVJAK

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani Klemen Dovjak, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtor diplomskega dela z naslovom Slovensko e-pravosodje, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem Mirom Gradišarjem.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v diplomskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal;
- se zavedam, da je plagiatstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predložene diplomskega dela dokazano plagiatstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorja: _____

KAZALO

UVOD	1
1 PREGLED PRAKS E-PRAVOSODJA PO EVROPI	2
2 SLOVENSKA STRATEGIJA E-PRAVOSODJA	5
2.1 Izhodišča Slovenije in EU	7
2.2 Strateške usmeritve	8
2.3 Cilji in kazalniki ključnih področij	8
2.4 Prednostne naloge	10
2.5 Študija vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema	11
2.5.1 Model učinkovitega e-pravosodja – MUeP	12
3 BOLGARSKA IT STRATEGIJA PRAVOSODNEGA SISTEMA	12
3.1 Organiziranost bolgarskega pravosodnega sistema	13
3.2 Predlog organizacije pravosodnega sistema	13
3.3 Upravljanje in metodologija	15
3.4 Tehnična platforma in informatizacijske aktivnosti	17
3.4.1 Tehnična platforma	17
3.4.2 Informatizacijske aktivnosti	18
4 PRIMERJAVA STRATEGIJ	19
4.1 Obdobje strategije	19
4.2 Teoretične osnove	19
4.3 Deležniki	20
4.4 Analiza trenutnega stanja	20
4.5 Cilj pravosodnega sistema	20
4.6 Cilji pravne informatike v pravosodnem sistemu	20
4.7 Načini uresničitve ciljev	21
4.8 Prednostne naloge	21
4.9 IT standardi	22
4.10 Ciljna arhitektura	22
4.11 Financiranje projektov	22
4.12 Znanje in izobraževanje	22
4.13 Vizija za prihodnost	23
SKLEP	24
LITERATURA IN VIRI	26

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Komponente e-pravosodja</i>	6
<i>Slika 2: Ključna področja e-pravosodja</i>	9

UVOD

Pravosodni sistem je nedvomno eden od najpomembnejših sistemov v vsaki državi. Zagotovo je med glavnimi pogoji za varnost prebivalcev, ekonomski napredek države in državno blaginjo.

Smo v obdobju, ko prihaja do sprememb na vseh področjih. Spremembe se dogajajo povsod, njihov glavni spodbujevalec pa je internet, saj omogoča dostop do podatkov v vsakem želenem trenutku. Trendi uporabe interneta v Sloveniji nakazujejo na čedalje višjo uporabo med prebivalci. Večina uporabnikov uporablja internet od doma za nakupe, vzdrževanje in iskanje socialnih stikov, iskanje nasvetov, informacij itd (GFK arhiv, 2012).

Na razvoj e-pravosodja pa vpliva tudi informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT). Kot pravi Agusti (2009), uporaba IKT v pravosodnem sistemu pripomore k zbiranju pomembnih izkušenj in dobrih praks. Velicogna (2009) deli IKT na štiri skupine, glede na njihove tehnološke in organizacijske značilnosti ter funkcije. Prva skupina je sestavljena iz osnovnih računalniških tehnologij, kot so stacionarni računalniki, programi za obdelavo besedil, preglednic, tabel ter pregledovalniki notranje in zunanje e-pošte za sodnike in upravno osebje. Drugo skupino sestavljajo aplikacije, ki služijo za podporo upravnemu osebju, to so avtomatski registri in sistemi za upravljanje primerov. Tretjo skupino sestavljajo tehnologije za podporo sodniških dejavnosti, kot so elektronske knjižnice s pravno literaturo ter sodnimi praksami in sistemi za podporo izrekanja kazni. Četrta skupina pa vključuje tehnologije, ki se uporabljajo v sodni dvorani.

Predmet obravnave diplomske naloge je strategija slovenskega e-pravosodja. Leta 2006 sprejeta Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007-2013 vključuje tudi strategijo e-pravosodja. V diplomski nalogi bom pregledal in povzel strategijo. Enako bom naredil tudi s strategijo Bolgarije ter nato naredil primerjavo.

Sodeloval sem pri projektu z naslovom Študija vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema, ki ga je Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani pripravila za Ministrstvo za pravosodje. Sodeloval sem predvsem pri delu, ki se tiče bolgarske strategije, zato bom naredil primerjavo slovenske strategije z bolgarsko strategijo.

Namen diplomske naloge je predstaviti slovensko strategijo e-pravosodja ter jo primerjati s strategijo kakšne druge države.

Cilj naloge je pridobiti koristne informacije za nadaljnje oblikovanje strategije e-pravosodja v Sloveniji.

Metoda dela bo predvsem študij literature in primerjalna analiza.

V prvem delu bom naredil pregled praks e-pravosodja po Evropi, drugi del bo vseboval slovensko strategijo, tretji del bolgarsko strategijo, četrti pa samo primerjavo le-teh.

1 PREGLED PRAKS E-PRAVOSODJA PO EVROPI

Evropska Unija (EU) je izreden prostor inovacij in sprememb. Raznolikost institucionalnih okolij v Evropi zagotavlja raznolike primere uporabe tehnologij za podporo sodstva. Različne rešitve, ki so jih posamezne države sprejele, tako tehnične kot vodstvene, ponujajo edinstven vpogled v sodno uporabo informacijske in komunikacijske tehnologije. To kaže tudi na velikost izziva, ki ga bo imela Evropa, če bo želela uskladiti sisteme v vseh svojih članicah (Agusti & Pere, 2009).

V veliko evropskih državah, še posebej v Italiji, je ministrstvo za pravosodje vložilo veliko virov v pravosodne IKT projekte, da bi izboljšali učinkovitost pravosodnega sistema, ki ni v najboljšem stanju. Na žalost, kot pravita Agusti in Pere (2009), je razlika med tem, kar je bilo načrtovano in tem, kar je bilo realizirano, zelo velika. V italijanskem pravosodnem sistemu so delujoče aplikacije zelo redke, glede na ogromno število projektov, ki so se izvajali. IKT še ni povzročil oz. omogočil sprememb, ki so bile pričakovane. Tehnologija dejansko še ni izzvala organizacijske strukture sodstva.

Kot ugotavljata Agusti in Pere (2009), prihaja v evropskih državah tudi do razlik pri vodenju IKT projektov. V nekaterih primerih so še vedno v rokah ministrstev za sodstvo, v drugih primerih pa pride s pooblastilom sodišč do ustanovitve agencij in posledično do prenosa pristojnosti, povezanih z razvojem IKT v pravosodnem sistemu. V Avstriji projekte vodi ministrstvo za pravosodje ob pomoči Zveznega računalniškega centra. Le-ta nudi tehnično podporo pri IKT projektih različnim javnim upravnim oddelkom. V Belgiji je bil pod ministrstvom za pravosodje ustanovljen Center za obdelavo podatkov, ki ga sestavljajo različni strokovnjaki in uporabniki, skupina sodnikov, uradnikov in IKT managerjev. Na Danskem so ustanovili Agencijo za sodne storitve, podobno je tudi na Irskem in v Veliki Britaniji, v sklopu teh agencij deluje tudi IKT oddelek. Podobna situacija je tudi na Norveškem, kjer je posebna agencija zadolžena za to področje, ki jo sicer nadzira pristojno ministrstvo, ampak deluje neodvisno od njega. Švedsko in Finsko IKT področje nadzira več različnih agencij za razliko od Francije, kjer je striktno pod nadzorom ministrstva, ki pa upošteva mnenja in nasvete uradnikov in delegatov. V Nemčiji pa za to področje poskrbijo ministrstva za pravosodje zveznih dežel v skladu z vrhovnimi sodniki in tožilci iz različnih pravnih pisarn.

V devetdesetih letih se je pojavil trend, kateremu je sledila večina držav. In sicer da oblika, razvoj in implementacija IT projektov ne sledijo nekemu načrtu, ampak so preprosto odgovori na določene probleme. Kot posledica razvoja tehnologije pa se v zadnjem času uporabljajo boljša managerska orodja, ki omogočajo bolj sistematičen pristop. Veliko držav je razvilo IT strateški načrt za izboljšanje složenosti različnih IT investicij. Agusti in Pere (2009) pravita, da je potreben tudi razvoj bolj izpopolnjenih sistemov za upravljanje sodnih primerov (CMS), da bi zagotovili boljše upravljanje informacij za spremljanje kakovosti sodnih procesov, izboljšanje metod napovedi in ocenjevanje uspešnosti, kot tudi elektronske IT sisteme za nadzor stroškov. Po njunih ocenah so te potrebe v nekaterih državah bolj izrazite, npr. Irska in Nizozemska, kot v drugih državah, kjer je zadovoljiv že tradicionalen pristop, ki zbira samo običajne statistične podatke.

Nadaljnji razvoj CMS je pripeljal do elektronskih vlog oz. do izmenjave pravosodnih elektronskih podatkov in dokumentov (JEDI). Kar nekaj držav, vendar še ne vse, so razvile zadovoljivo IKT infrastrukturo z zasebnim omrežjem za pravosodje. Na Finskem že od leta 1993 obstajajo integrirane civilne in kazenske e-vloge in CMS, ki temelji na notranjem lastniškem omrežju. Sicer takrat še niso uporabljali infrastrukture javnih ključev (PKI), vendar pa premikajo svoje sisteme na spletne strani. Finska je kot taka odličen primer, da je lahko uspešen JEDI mogoč tudi brez zapletene PKI infrastrukture. V Avstriji so podatki iz zemljiške knjige in podatki o stečajnih postopkih prosto dostopni preko interneta, to je možnost, ki je Finska ne zagotavlja. Tu lahko do takih podatkov dostopajo preko določenih delovnih mest znotraj sodišč predvsem zaradi varnostnih vprašanj. V zvezi s tem, velja omeniti projekt izmenjave informacij o zaslišanjih, ki se uporablja v Angliji. Le-ta samodejno preko mobilnega telefona, elektronske pošte ali kakšne druge naprave, informira stranke o zapisih iz elektronskega sodnega dnevnika. Na ta način so stranke obveščene na kateri stopnji je zaslišanje ter ne zapravljajo časa s čakanjem na sodišču. Vendar ostaja največje vprašanje v skoraj vseh evropskih državah, zlasti v tistih, ki še niso razvile nobene JEDI aplikacije, vprašanje varnosti podatkov. Zato je razvoj JEDI v Evropi odvisen od razvoja zanesljivega sistema digitalnega podpisa, ki potrebuje precej kompleksno infrastrukturo. Tak sistem predstavlja temeljni korak na poti do obsežne uporabe e-vlog s strani sodišč. Sama počasnost izvajanja digitalnega podpisa, je zavirala napredek. Težavi, ki jih je imel vsak sistem, ki uporablja digitalni podpis, sta zagotavljanje verodostojnosti pošiljatelja in zagotavljanje celovitosti dokumentov (Agusti & Pere, 2009).

Za nadaljnji razvoj, nekako tako je potekal v Italiji, je bilo potrebno ob ustanovitvi agencije, odgovorne za področje e-pravosodja, določiti standarde. Določili so se standardi načrtovanja, oblikovanja in vodenja informacijskega sistema, prav tako kot tudi standardi kvalitete, varnosti in kriteriji za nadziranje pogodb. Agencija je imela nalogo podpiranja tistih projektov, ki so povečali razvoj IKT infrastrukture ter širitev IKT znanja v sektorju pravosodja. V Italiji se je po par letih ustanovila nova agencija, ki je še bolj spodbudila razvoj IKT. Prezela je vse naloge prejšnje agencije ter jih tudi razširila na vse veje pravosodja. Zato je bilo potrebno povečati proračun in tudi število zaposlenih na tem področju (Agusti & Pere, 2009).

Žal pa začetni uspeh te agencije dolgoročno ni prinesel zelenih uspehov. Kot pravita Agusti in Pere (2009) je bil eden izmed problemov ta, da je bilo izvajanje strategije, ki ga je sprejel IKT oddelek ministrstva za pravosodje, še vedno po hierarhičnem pristopu od zgoraj navzdol. Ko se je IKT oddelek odločil za uporabo neke aplikacije, je bilo to obvezno za vsa sodišča in tožilstva v državi. Niso upoštevali različnih okoliščin, v katerih se je aplikacija znašla.

Še eden izmed večjih problemov je bila prevelika moč IKT prodajalcev. Ministrstvo je še vedno preveč odvisno od njih v smislu tehničnega načrtovanja, izvajanja, spremljanja in razvoja projektov, kot tudi od tehnične pomoči po uvedbi. Razlog za to je, da je bilo preveč stvari danih v zunanje izvajanje. To je tudi povzročilo težave pri povezljivosti med različnimi sistemi, kot tudi preveč povezav s prodajalci, od katerih si vsak želi prevzeti vlogo dominantnega IKT ponudnika, kar bi povečalo njegov dobiček. Ker so bili zunanji

izvajalci tudi bolje plačani, je tudi veliko zaposlenih v IKT oddelku ministrstva po nekaj pridobljenih izkušnjah zapustilo službo in prešlo v zasebni sektor (Agusti & Pere, 2009).

Še ena težava je ta, da so sčasoma stroški vzdrževanja takega sistema kmalu prerasli stroške razvoja. Do neke mere je to logičen premik. Vendar bi potem tudi pričakovali večje število delujočih in uspešnih aplikacij v praksi. Žal je veliko načrtov obtičalo v fazi izpeljivosti ali pa poizkusni fazi. Seveda pa je tudi kar precej aplikacij zelo uspešnih in so močno olajšale delo in spodbudile tudi ostali razvoj sodstva (Agusti & Pere, 2009).

Skupen problem vseh evropskih držav je, da je še vedno omejeno kroženje informacij in podatkov o IKT v pravosodju, kar je ogromna škoda. Obstaja namreč veliko skupnih težav, za katere so bile rešitve že ugotovljene, ampak so ostale zasebne. Agusti in Pere (2009) upata, da bo v prihodnosti prišlo do deljenja znanja in stalnih izmenjav informacij med strokovnjaki in raziskovalci, ki so bile zbrane v različnih projektih. Izgube takšnega znanja si ne bi smeli privoščiti, sploh glede na napake, ki so že bile narejene pri razvoju IKT in stroškov povezanih z njimi. Za uspešen val sprememb v pravosodju so izmenjave informacij in najboljših praks ter spremljanje napredka korak v pravo smer. Še ena skupna slabost je pomanjkanje vrednotenja projektov. Obstaja namreč veliko tako imenovanega sindroma tehnologije zaradi tehnologije same in pa tudi uporabe tehnologije zaradi izgleda sodobnosti.

Vseeno pa je varnost glavni pomislek, v nekaterih evropskih državah bolj, v drugih manj, ki lahko zamrzne vsako inovacijo v e-pravosodju. Agusti in Pere (2009) pa navajata kar nekaj razlogov, zakaj temu ne bi smelo biti tako:

- Za denarne transakcije se že dolgo uporabljajo kreditne kartice, kar zagotovo veča tveganja, povezana z varnostjo, toda ljudje jih vseeno stalno uporabljajo.
- Ljudje, ki uporabljajo spletno bančništvo in spletno trgovanje, zaupajo preprostem uporabniškemu računu in geslu, medtem pa se za spletno sodelovanje s sodišči, zahteva digitalni podpis. Izkušnje večih držav kažejo, da ne zahtevajo vsi sodni postopki enakega nivoja varnosti.
- Lahko bi rekli, da je večina vodij politike e-pravosodja obsedena z iskanjem absolutne varnosti. To pa je v nasprotju z enim od ključnih načel IKT razvoja, to je zvečanje prijaznosti do uporabnika in povečanje dostopnosti za prebivalce.
- Pretiravanje z varnostnimi vprašanji lahko ustvari dojemanje večjega tveganja pri uporabnikih ter zmanjšuje težnjo po uporabi e-pravosodnih storitev. Večina uporabnikov ne zaupa neznanemu orodju, dokler ga ne uporabi. Pomemben dejavnik rasti IKT pa je število uporabnikov. Ko število le-teh raste, se tehnologija nagiba k povečanju zagona in procesu samookrepiteve.

2 SLOVENSKA STRATEGIJA E-PRAVOSODJA

Informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) je najmočnejša gonilna sila rasti in zaposlovanja v Evropski uniji. Četrtnina rasti bruto domačega proizvoda EU in 40 % rasti (v obdobju od 1995 do 2000) storilnosti je posledica IKT. Razlike v gospodarski učinkovitosti industrijskih držav se da v glavnem pojasniti s stopnjo investiranja v IKT, stopnjo raziskav in uporabe ter s konkurenčnostjo informacijske družbe in medijske industrije. Zahtevnost tržnega okolja pri izdelkih in storitvah IKT spodbuja nastanek novih inovativnih izdelkov, procesnih in poslovnih modelov, ki se prenašajo tudi na druga področja in s tem spodbujajo širši razvoj inovativnega okolja (Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, 2007).

Pravosodni sistem je pomemben člen vsake države. Zato je pomembno, da se konstantno izboljšuje. Večjo učinkovitost pravosodja je mogoče doseči z boljšim upravljanjem in vodenjem na vseh ravneh pravosodja ter s prenovo poslovnih procesov, podprto s strateško opredeljenimi informacijskimi rešitvami. Temeljni dolgoročni cilji Slovenije na področju pravosodja so čim večja pravna varnost, zagotovitev pravice do sojenja v razumnem roku, vzpostavitev zaupanja v pravosodni sistem in širitev dostopa do pravnega varstva. Pri tem so upoštevana temeljna pravna načela: načelo pravičnosti, načelo pravne varnosti in predvidljivosti, načelo enakosti pred zakonom in načelo ekonomičnosti (Ministrstvo za pravosodje, 2008).

Pravosodni sistem zagotavlja organizacijsko urejenost institucionalnega okolja. Po Jakliču (2009) je institucionalno okolje tam, kjer se nahajajo institucije. To pa so množice organizacij, običajev in praks, ki vsebujejo pravila, za katera se pričakuje, da bodo upoštevana. Ob morebitnem neupoštevanju so predvidene formalne sankcije, ki jih zagotavlja pravosodni sistem. Urejeno institucionalno okolje je nujen pogoj za konkurenčnost, varnost poslovanja, rast gospodarstva in kakovost življenja ter učinkovito varstvo pravic. Povečanje učinkovitosti pravosodnega sistema je, poleg sprememb v zakonodaji, mogoče tudi z večjo kvantiteto in kvaliteto IKT.

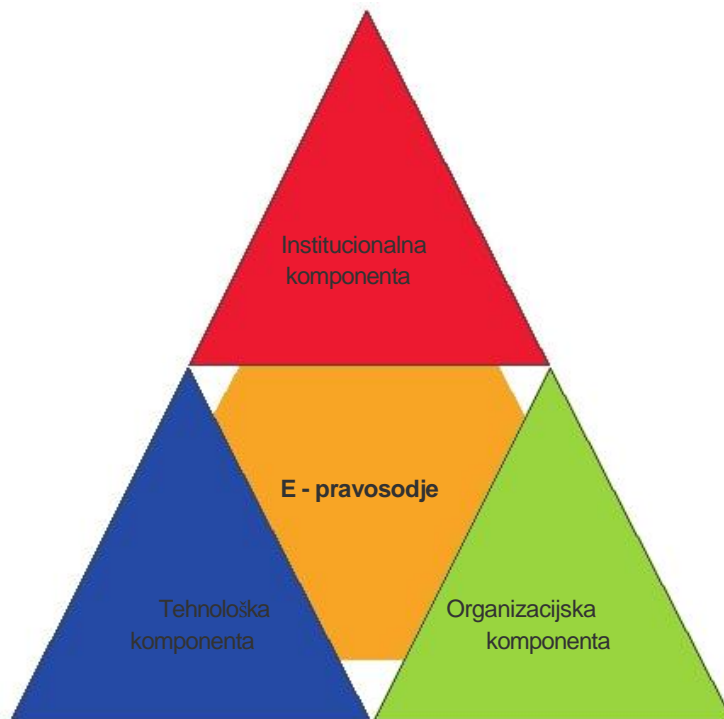
V Sloveniji obstaja precejšnje nezaupanje v pravosodni sistem, kot ugotavlja Služba vlade republike Slovenije za razvoj in evropske zadeve (2011). Eden izmed ključnih razlogov je večanje in spreminjanje sodnih predpisov. Predpisi ne držijo več kot šest mesecev, poleg tega pa se prepogosto spreminjajo sistemski zakoni, ki bi morali nedotaknjeni zdržati desetletja. Takšna pravna nepredvidljivost ogroža pravni sistem in pravno varnost. Negativen vpliv na pravno državo in zaupanje ima tudi korupcija. Ena večjih posledic neučinkovitosti pravosodja so sodni zaostanki, ki bi se jih lahko uspešno rešilo z ustrezno in učinkovito informatizacijo procesov v pravosodju.

Zamisel slovenske strategije e-pravosodja je bila izdelana že decembra 2006, ko je takratna vlada sprejela Resolucijo o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007-2023. Ključna naloga te resolucije je povezovanje storitev institucionalnega okolja s pomočjo tehnoloških inovacij. Načrt strategije pa je bil izdelan v dokumentu Ministrstva za pravosodje -

Strategija informatizacije slovenskega pravosodnega sistema 2008-2013. Ministrstvo se je v tem dokumentu opredelilo kot vezni člen med nosilci in udeleženci informatizacije.

Glavni namen e-pravosodja je povečati učinkovitost pravosodja. To dosežemo z optimizacijo in izvajanjem procesov, kot so menjava informacij, komuniciranje in transakcije. Ti procesi se odvijajo med pravosodnimi ustanovami, fizičnimi in pravnimi osebami ter drugimi državnimi ustanovami s pomočjo IKT. E-pravosodje se odvija v okviru treh medsebojno prepletenih komponent. Prva je institucionalna, ki predstavlja pravno podlago, druga je organizacijska, ki zajema delovanje pravosodnih ustanov, tretja pa je tehnološka komponenta. Upošteva se načelo primerne rabe tehnologije, to je kako nove možnosti, ki jih ponuja tehnologija, najučinkoviteje uporabiti za uresničevanje strateških ciljev (Ministrstvo za pravosodje, 2008).

Slika 1: Komponente e-pravosodja

Vir: Ministrstvo za pravosodje, Strategija informatizacije slovenskega pravosodnega sistema 2008-2013, 2008.

Namen vzpostavitve e-pravosodja je zagotoviti učinkovitost pravosodnih postopkov v pravosodnem sistemu in pospešiti uresničevanje temeljnih dolgoročnih ciljev Republike Slovenije v pravosodju. Pri uresnitvi namena je treba poskrbeti za tehnološke in organizacijske okvire, za vzpostavitev dostopnega in uporabniško prijaznega sistema ter za izvajanje strateških usmeritev in zagotoviti usklajen razvoj informacijskih storitev. Rešitve e-pravosodja so namenjene vsem udeležencem v pravosodju - fizičnim in pravnim osebam RS ter državam članicam EU, pravosodnim organom ter organom ali organizacijam državne in javne uprave, ki so povezane s pravosodnim sistemom, ali udeležencem pravosodja. Strategija sledi povečani potrebi po elektronskem poslovanju in obvladovanju

velike količine informacij, večjemu pričakovanju državljanov glede dostopnosti elektronskih storitev v pravosodju, potrebi po zagotavljanju kakovostnih pravosodnih storitev glede na omejena javna sredstva in potrebi po povezovanju med nosilci v pravosodnih postopkih z drugimi ustanovami v državi in na ravni EU (Ministrstvo za pravosodje, 2008).

2.1 Izhodišča Slovenije in EU

Na strategijo e-pravosodja neposredno in posredno vplivajo naslednji strateški in programski dokumenti v Sloveniji in EU (Ministrstvo za pravosodje, 2008):

- Program reform za izvajanje lizbonske strategije v Sloveniji
E-pravosodje je v okviru tretje prednostne razvojne naloge lizbonske strategije. Temeljna sprememba, ki jo obravnava ta prednostna naloga je povečanje učinkovitosti države. To bo doseženo z višjimi standardi profesionalnosti in preglednosti delovanja javne uprave, izboljšanjem kakovosti storitev in s krepitvijo svetovalne vloge javne uprave. Predvideno je boljše delovanje pravosodnega sistema, saj je za tržno gospodarstvo in demokratičen razvoj pomembno dobro delovanje pravosodja, ki bo odpravilo obstoječe sodne zaostanke, in zagotovilo pravico do sojenja v razumnem roku. Glavni ukrepi so poenostavitev zakonodaje in standardizacija sodnih postopkov, popolna informatizacija sodišč, dodatno usposabljanje sodnikov in tožilcev, zlasti na področju gospodarskega kriminala in korupcije, reorganizacija in boljše upravljanje sodišč, zagotovitev prostorskih pogojev, dodatna zagotovitev in organiziranje strokovnega osebja za določen čas ter stimulatívno nagrajevanje sodnega osebja za odpravljanje sodnih zaostankov (Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, 2005).
- Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007-2023
Ta dokument je nacionalna razvojna strategija vlade RS. Eno izmed predvidevanj je zagotovitev cenejše in učinkovitejše države. Zagotavlja večjo pravno varnost. Povečuje učinkovitost dela sodišč, državnega tožilstva in državnega pravobranilstva. Pripravlja celovit program za zmanjševanje sodnih zaostankov in za zagotovitev sojenja v razumnem roku z dolgoročnim ciljem dokončne odprave zaostankov. Prizadeva si tudi za popolno informatizacijo sodišč (uvedba informatiziranih vpisnikov, polna uporaba elektronskega poslovanja med strankami in sodišči), da bi skrajšali postopke ter spremljali učinkovitost, sodne zaostanke in zastaralne roke (Služba vlade Republike Slovenija za razvoj, 2007).
- Strategija razvoja informacijske družbe v RS
Ta strategija, je usmeritev slovenske vlade do leta 2010. Glavni cilj je pospešiti nadaljnji razvoj informacijske družbe, saj ta močno vpliva na rast inovativnosti in konkurenčnosti gospodarstva in družbe. Povečuje tudi število delovnih mest z visoko dodano vrednostjo ter zagotavlja enakomeren regionalni razvoj. E-pravosodje spada v

krog pomembnih storitev vključujoče informacijske družbe in pozitivno vpliva na kakovost življenja (Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, 2007).

- **Strateški projekt Lukenda**
To je skupen projekt Ministrstva za pravosodje in Vrhovnega sodišča, katerega glavni namen je odprava sodnih zaostankov. Ta projekt je potekal od decembra 2005 do decembra 2010. Za zagotovitev večje učinkovitosti sodstva in odpravo sodnih zaostankov je naštetih veliko ukrepov. Za področje e-pravosodja pa so posebej pomembni naslednji ukrepi. Popolna informatizacija dela sodišč, poenostavitev zakonodaje in standardizacija sodnih postopkov ter oblikovanje enotne statistične podatkovne zbirke za statistično spremljanje dela sodišč po enotnih merilih (Ministrstvo za pravosodje in javno upravo, 2005).
- **Delovna skupina za obdelavo pravnih podatkov pri Svetu EU**
Svet Evropske unije je oblikoval stališče, v katerem poudarja pomembnost pravosodja in njegove informatizacije ter čezmejnega povezovanja. V predlog strategije so vključene usmeritve Delovne skupine za obdelavo pravnih podatkov. Le-ta skrbi za razvoj, vključevanje in povezovanje pravnih informacijskih sistemov držav članic EU.

2.2 Strateške usmeritve

Vizija e-pravosodja - v pravosodnem okolju naj se uveljavi sodobne informacijske in komunikacijske storitve, ki bodo pripomogle k učinkovitejšemu pravosodnemu sistemu – se uresničuje s strateškimi usmeritvami. To so (Ministrstvo za pravosodje, 2008):

- vzpostavitev sodelovanja med vsemi udeleženci, zagotovitev usklajenosti razvoja informatike v pravosodju ter vključitev prebivalcev RS ter pravnih oseb in drugih zainteresiranih subjektov;
- spodbujanje sodelovanja in povezovanja pravosodnih ustanov in učinkovito izmenjavanje informacij med udeleženci, kar bo na vseh ravneh pravosodja zagotovilo kakovostnejše odločitve;
- uveljavitev e-poslovanja kot običajnega načina dela v slovenskem pravosodju;
- zagotovitev kakovostnih upravljavskih podatkov za izboljšanje upravljanja, administracije in organizacije v pravosodju;
- zagotavljanje rednega izobraževanja in usposabljanja za uporabo informacijske tehnologije v pravosodju;
- upoštevanje tistih smernic razvoja in standardov, ki so splošno uveljavljeni v Sloveniji, v Evropski uniji ali po svetu.

2.3 Cilji in kazalniki ključnih področij

Strategija se bo uresničevala na štirih ključnih področjih informatizacije pravosodja.

Slika 2: Ključna področja e-pravosodja

Vir: Ministrstvo za pravosodje, *Strategija informatizacije slovenskega pravosodnega sistema 2008-2013*, 2008.

Za uvedbo e-pravosodja je več ključnih področij, to so sodelovanje, infrastruktura, razvoj rešitev ter znanje in izobraževanje. Za vsako od štirih ključnih področij so cilji in kazalniki le smernice za nadaljnji potek informatizacije pravosodnega sistema. Ocenjevanje uspešnosti posameznega ključnega področja omogočajo kazalniki.

Pri ključnem področju sodelovanja je prvi cilj ta, da se vzpostavi redna koordinacija, sestanki med odgovornimi osebami za informacijsko tehnologijo. Sestanki bi se dogajali na vsaka dva meseca, na katerih bi sodelovali vsi nosilci s področja pravosodja. Izmenjali bi izkušnje ter razpravljali o poteku projektov. Drugi cilj je dogovor za izmenjavo podatkov in dokumentov, ki bi vsem v pravosodnem sistemu omogočili hitro, varno in zanesljivo izmenjavo podatkov. Zadnji cilj pa je vzpostavitev varnostnih in tehnoloških standardov, ki bi omogočali varno komunikacijo, upravljanje ter shranjevanje podatkov v pravosodju. Kazalnika, uporabna za to ključno področje sta (Ministrstvo za pravosodje, 2008):

- število formaliziranih oblik sodelovanja med nosilci (število sklenjenih sporazumov, število določenih delovnih skupin);
- število začelih projektov z dvema ali več nosilci.

Prvi cilj ključnega področja infrastrukture je določitev skupnih in minimalnih standardov za informacijsko tehnologijo in komunikacijsko opremo vseh nosilcev pravosodja, kadar je to mogoče in smiselno. S tem bi dosegli primerljivo stopnjo opremljenosti z informacijsko tehnologijo vseh nosilcev. Pri tem je potrebna podpora vseh prizadevanj nosilcev za doseganje sinergij pri poenotenju opremljenosti z informacijsko tehnologijo. Drugi cilj je, da so vsa delovna mesta v pravosodju opremljena s primerno informacijsko in komunikacijsko opremo, ter da je zagotovljeno ustrezno usposabljanje zaposlenih. Zelo pomemben cilj je spodbujanje razvoja tistih infrastrukturnih rešitev, ki bi zagotavljale

storitve za čim širši krog udeležencev pravosodja, ter razvoj modularnih rešitev, ki so uporabne za vse, to je podpisovanje, plačila, skupno omrežje, arhiv. Potrebno je tudi zagotoviti osnovno informacijsko strukturo v pravosodju, ki bo omogočala varno in pregledno izmenjevanje informacij med državljani in pravosodnimi ustanovami. Nujna je tudi povezljivost informacijskih sistemov v pravosodju na nacionalni ravni. Kazalnik, ki omogoča ocenjevanje tega ključnega področja je (Ministrstvo za pravosodje, 2008):

- sestavljen seznam minimalnih standardov za računalniške naprave in komunikacijsko opremo.

Naslednje ključno področje je razvoj rešitev. Prvi cilj je informacijska podpora temeljnim poslovnim procesom pri vseh nosilcih (elektronski vpisniki, spisi, registri itd.). Drugi cilj narekuje, da je potrebno pri razvoju informacijskih rešitev upoštevati to, da je rešitev uporabna za druge udeležence v pravosodju, ter da ima rešitev na modularni zasnovi, z jasno opredeljenimi standardnimi vmesniki, ki omogočajo povezavo s čim širšim naborom informacijskih sistemov, prednost. Tretji cilj udeležencem omogoča vložitev vloge v elektronski obliki ter da v elektronski obliki spremljajo potek postopka. Zadnji cilj izpostavlja sprotno posodabljanje seznama projektov posameznih nosilcev in skupnih projektov dveh ali več nosilcev. Hkrati pa je treba upoštevati že pripravljene rešitve v javnem sektorju, ki so primerne za e-pravosodje. Za to ključno področje sta uporabna naslednja kazalnika (Ministrstvo za pravosodje, 2008):

- sestavljeni popis temeljnih poslovnih postopkov, akcijski načrti za informatizacijo in po potrebi njihova prenova;
- število informacijsko prenovljenih sistemov, vlog in pisanj, sprejetih in oddanih po njih.

Zadnje ključno področje je znanje in izobraževanje. Tu je cilj vzpostavitev ustreznega sistema zbiranja znanja, ki nastaja v delovnem procesu in to pri vsakem nosilcu. Z informacijsko tehnologijo je treba poskrbeti tudi za to, da lahko drugi nosilci dostopajo do teh znanj. Vsak zaposleni mora imeti elektronski dostop do tistih informacij, ki jih pri svojem delu potrebuje. Inovativne rešitve uporabe informacijske tehnologije v e-pravosodju je treba spodbujati. Zaposleni na podpornih in odločitvenih ravneh v pravosodju, morajo biti informacijsko pismeni, treba je tudi zagotoviti primerna in kakovostna usposabljanja. Kazalnik za to ključno področje je (Ministrstvo za pravosodje, 2008):

- število udeležencev pri izvedenih usposabljanjih in izobraževanjih (podeljena potrdila).

2.4 Prednostne naloge

Za učinkovitost pravosodja je treba posamezne projekte ovrednotiti po pomembnosti, skladno s predvidenimi učinki glede na vizijo, strateške usmeritve in uresničevanje ciljev e-pravosodja. V takem modelu vrednotenja projektov je prednostna naloga razvoj takih projektov, ki posredno odpravljajo sodne zaostanke ali vplivajo na njihovo odpravo in

povečujejo učinkovitost pravosodja. Prav tako je pomembna tudi temeljna informatizacija in gradnja infrastrukture v pravosodju, h kateri spadajo tudi projekti, ki so povezani s pobudami Evropske unije. Zelo pomembna je tudi prenova in nadgradnja obstoječih informacijskih sistemov, ki so sicer deloma zastareli, a jih je še vedno mogoče vključiti v sistem e-pravosodja. Pomembno je tudi, da se razvija tudi take projekte, ki povečujejo dodatno vrednost v sistemu pravosodja, a le posredno prispevajo k izboljšanju učinkovitosti (Ministrstvo za pravosodje, 2008).

2.5 Študija vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema

Študija vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema ni del slovenske strategije, ampak je njen rezultat. Študijo je naročilo Ministrstvo za pravosodje in jo dalo v izvajanje ljubljanski Ekonomski fakulteti. Pri študiji so sodelovali profesorji in študentje fakultete ter nekaj zunanjih sodelavcev. Projekt je razdeljen na tri faze (Miro Gradišar, 2013):

- pregled trenutnega stanja informatizacije pravosodja po posameznih projektih iz akcijskega načrta e-pravosodje,
- realizacija informatizacije pravosodja po posameznih projektih iz akcijskega načrta e-pravosodje,
- oblikovanje modelov, konkretnih predlogov in priporočil za nadaljnjo informatizacijo.

Velik del tretje faze Študije vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema je predstavljala anketa E-pravosodje 2012. Anketiranci so bili uporabniki že uspešno zaključenih e-pravosodnih rešitev, ki so podajali mnenja in oceno glede prihranka časa oziroma glede organizacijskih sprememb ob uvajanju novih informacijskih rešitev ter mnenja glede nadaljnje informatizacije pravosodja. Anketiranci niso bili samo pravniki, ampak tudi ostali uporabniki, ki so kakorkoli povezani z rešitvami e-pravosodja. Glavni namen te ankete so bile ugotovitve o tem, koliko vpliva informatizacija pravosodja na skrajšanje sodnih postopkov ob dokončanju projektov e-pravosodja. Anketiranci so uporabniki uspešno zaključenih projektov, ki se že redno uporabljajo v praksi. Ti projekti so rezultat Strategije informatizacije slovenskega pravosodnega sistema. Nekatere rešitve so neposredno vezane na uporabnika, druge pa nanj vplivajo le posredno. Uspešno zaključeni projekti so (Cesar, et al., 2012):

- prenova aplikacije za izračun zamudnih obresti – IZO prenova,
- elektronska zemljiška knjiga – eZK,
- izgradnja skladišča podatkov – PSP II,
- e-obveznosti,
- i Prenova,
- digitalizacija mednarodnih pogodb,
- nakup strojne in systemske programske opreme za projekte Ministrstva za pravosodje,
- avdio snemanje narokov,
- e-notar,
- videokonferenčni sistem za izvajanje zaslišanj na daljavo,

- digitalizacija dokumentov v rešenih zadevah iz pristojnosti Ustavnega sodišča od osamosvojitve dalje,
- prenova in izgradnja informacijskega in dokumentnega sistema Ustavnega sodišča in
- informacijski sistem za statistično spremljanje podatkov o delovanju pravosodnih organov.

2.5.1 Model učinkovitega e-pravosodja – MUEP

Za lažje osnovanje in merjenje kazalnikov se je pri študiji vzpostavil model MUEP, ki preko kazalnikov ocenjuje kako uspešen in učinkovit je pravosodni sistem.

V prvem delu je MUEP dokazal, da med demografskimi podatki na intenzivnost uporabe pravnih e-storitev vpliva predvsem poklic, ali je posameznik pravnik ali ne. Pozitivno na uporabo pravnih e-storitev vpliva tudi informacijska pismenost. Analiza ankete je pokazala statistično pomemben pozitiven vpliv enostavnosti in uporabnosti rešitve pri skoraj vseh pravnih e-storitvah glede na posamezne skupine pravnikov po informacijski pismenosti. Model je tudi dokazal, da nadrejeni v organizaciji ali zakonodaja ne vplivajo na intenzivnost uporabe pravnih e-storitev (Cesar, et al., 2012).

Temeljna ideja drugega dela MUEPa je bila, da obstajajo določene povezave med prej ugotovljeno intenzivnostjo uporabe pravnih e-storitev, kot neodvisno spremenljivko in med učinkovitostjo pravosodja, kot odvisno spremenljivko. Učinkovitost se je merila preko treh izbranih kazalnikov (Cesar, et al., 2012):

- boljša dostopnost in bolj kakovostna seznanjenost s pravnimi informacijami,
- hitrost reševanja pravnih zadev in
- zagotavljanje pravice do sodnega varstva.

V drugem delu je MUEP dokazal, da so pravniki najbolj samostojni pri iskanju pravnih informacij, kar je smiselno, saj slednje uporabljajo pri vsakodnevnem delu. Izkazalo se je, da se lahko pri nepravnikih, ki pogosteje uporabljajo določene pravne e-storitve, pričakuje tudi večja samostojnost pri dostopanju do pravnih informacij, v nekoliko manjšem obsegu pa je pozitiven vpliv opazen tudi pri pravnikih. Deloma pa se je statistično izkazalo, da tisti pravniki, ki bolj intenzivno uporabljajo pravne e-storitve, tudi porabijo manj časa za reševanje pravnih zadev. Analiza ankete pa pri zadnjem kazalniku, zagotavljanje pravice do sodnega varstva, ni dokazala nikakršnih pozitivnih učinkov (Cesar, et al., 2012).

3 BOLGARSKA IT STRATEGIJA PRAVOSODNEGA SISTEMA

Namen bolgarske strategije je identificirati potrebne informacijske tehnologije, vire in metode, ki so potrebne za doseganje ciljev na področju pravosodja. Strategija zajema celotno področje informatizacije sodnega sistema. Nanaša se na časovno obdobje od leta 2003 do 2007. Ustvarjena je bila za ministrstvo za pravosodje in sicer za opredeljevanje ciljev in izbiro sredstev za njihovo doseganje. Temelji na pravnih zahtevah, navedenih v

zakonodaji, in sledi potrebam reforme sodnega sistema. Sama strategija ni statična, saj zahteva, da je vsakič, ko se pojavijo odstopanja ali novo področje, potrebna posodobitev strategije. Strategija lahko igra tudi obratno vlogo, torej da prepozna informatizacijske potrebe, ki lahko nato povzročijo posodobitev zakona oz. reformo sodstva.

3.1 Organiziranost bolgarskega pravosodnega sistema

Bolgarski pravosodni sistem sestavlja Ministrstvo za pravosodje in organizacije, (sodišča, oddelki za pregon, oddelki za preiskave, zapori ...) ki so v Vrhovnem sodnem svetu. Ker so pravosodne organizacije razpršene po vsej državi, registri in podatki, ki se registrirajo niso enotni. To je pripeljalo do potrebe po enotnem registrskem sistemu in ustrezni informacijski tehnologiji (IT). V starem sistemu je prihajalo do podvajanja projektov, do neizvajanja ali informatizacije istih problemov na različne načine, saj ni bilo nekega ustreznega pristopa oz plana. Tako pomanjkanje organizacije pri informatizaciji pravosodja, se kaže v naslednjih neučinkovitostih (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- Za razvoj posamezne aplikacije oz. rešitve prihajajo pobude iz več različnih koncev pravosodja, tudi geografsko. Brez načrtovanja je tako prišlo do uporabe različnih tehnologij za isto rešitev, odvisno kakšne potrebe so imeli posamezni uporabniki. Seveda je to tudi velik finančni zalogaj, vendar ne samo v času razvoja rešitev, ampak tudi za vzdrževanje takšnega sistema. Denar tako odteka k različnim ponudnikom rešitev, namesto da bi se razvila enotna rešitev za celotno državo. Vzdrževanje velikega števila aplikacij za isto pravosodno funkcijo, pomeni veliko število vzdrževalnih pogodb in plačevanje precejšnjega števila zaposlenih.
- Več različnih načinov opravljanja ene funkcije na ravni uporabnika. To ustvarja težave pri vzdrževanju sistema ter težave pri funkcioniranju. Težave so tudi z zbiranjem podatkov, saj različne rešitve zbirajo različno urejene podatke v različnih formatih. Tako je tudi oteženo pridobivanje informacij iz teh podatkov. Informacije se lažje pridobiva iz enotne in usklajene rešitve.
- Pomanjkanje jasne vloge in odgovornosti pravosodja, kot tudi naročniških standardov, se kaže kot informatizacija v lastni režiji, namesto v rokah primernih pogodbenih podjetij. To lahko povzroča finančne stroške pri prezaposlovanju. Lahko tudi slabo vpliva na podporo uporabnikom, če predpostavimo, da lasten razvoj vpliva na nižjo kakovost končnega izdelka.

3.2 Predlog organizacije pravosodnega sistema

Za odpravo teh neučinkovitosti in tveganj se predlaga vključitev informatizacijskih potreb in akcijskega načrta v strategijo reforme pravosodja. Da bi še dodatno olajšali pravilno in nemoteno implementacijo informatizacije sodstva, je bila ustvarjena IT strategija. Potrebno je razviti upravni sistem na nivoju celotne države. Prednostni nalogi pri tem sta (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- ustanovitev Pravosodnega komiteja za politiko avtomatizacije (JAPC - *Judiciary Automation Policy Committee*) z namenom določanja prednostnih nalog pri avtomatizaciji sodstva ter nadzorovanja uvajanja avtomatizacije sodstva;
- ustanovitev Pravosodne organizacije za informacijsko službo in informacijsko tehnologijo (JISTO - *Judiciary Information Service and Technologies Organization*). Le-to sestavljajo strokovnjaki za avtomatizacijo in izvajanje politik, ki jih določa JAPC.

Glavna skrb JAPC bo, da se aktivnosti, povezane z informatizacijo pravosodja, dogajajo v korist pravosodja. Sestavljen bo iz vrhnjih menedžerjev Vrhovnega sodnega sveta. Glavne aktivnosti (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- odobravanje in uveljavljanje strateških problemov,
- dodelitev finančnih sredstev projektom,
- zmanjševanje tveganj,
- spremljanje napredka projektov in
- odobritev oziroma zavrnitev končnih rezultatov projekta.

Naloge JISTO (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- Zagotoviti, da bodo informatizacijske potrebe pravosodnega sistema dosežene v skladu s strategijami sodstva.
- Zagotoviti oblikovanje pravosodne IT strategije glede na potrebe avtomatizacije sodstva, kot je določeno v strategiji za reformo pravosodja.
- Zagotoviti izvajanje strategije, zagotavljanje finančnih virov za projekte, redna srečanja in ocenjevanje napredka strategije.
- Zagotovitev homogene in stroškovno učinkovite avtomatizacije pravosodnega sistema.
- Zagotoviti, da je avtomatizacija sodstva v skladu z vladno politiko informatizacije.
- Zagotoviti, da je avtomatizacija sodstva, v skladu s pravno podlago in varnostnimi zahtevami.
- Spremeniti in ustrezno posodobiti IT-strategijo, ko pride do novih projektov ali sprememb projekta.
- Odobriti vse nove projekte, ki nakazujejo večjo učinkovitost pravosodja.
- Redno slediti napredku projektov in ocenam rezultatov. Po oceni rezultatov ustrezno odobriti ali zavrniti rezultate, večkratno neuspešni projekti se ukinejo oz. se poskuša najti drugačno rešitev.

JISTO bo odgovoren za izvedbo zahtevanih nalog, določenih v IT strategiji. Da bi zagotovili stroškovno učinkovitost in dosegli kakovostne rezultate, bodo šli vsi projekti v zunanje izvajanje. Vse projekte bodo izvajala profesionalna IT podjetja. Prednosti te strategije sta predvsem (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- Finančna: V življenjskem ciklu računalniškega sistema je v obdobju razvoja in izvajanja zahteva po velikem številu IT strokovnjakov, večina teh ne bo potrebnih v obdobju delovanja sistema.

- Kakovost: IT podjetja za razvoj programske opreme so specializirana na tem področju s kakovostnim osebjem in metodami.

Vloga JISTO bo upravljalna in administrativna. Struktura bo implementirana na centralni ter nacionalni ravni in bo nudila podporo uporabniku (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- z izdajanjem in upravljanjem razvoja aplikacij in izvajanjem pogodbe, vključno z vzdrževalnim in garancijskim obdobjem,
- z izdajanjem in upravljanjem razvoja tehničnega okolja in izvajanja pogodbe, vključno z garancijskim obdobjem,
- z izdajanjem in upravljanjem nacionalnega sistema pogodb, ki bodo zagotavljale vse potrebne naloge za doseganje pravilnega in varnega delovanja sistema. Pogodbe za aplikacije in tehnično okolje morajo vsebovati vsaj naslednje dejavnosti in naloge:
 - nacionalno službo za pomoč uporabnikom, ki bo spremljala in dokumentirala vse napake in spremembe,
 - namestitev programskih popravkov in izboljšav v sistem, v času operativnega obdobja,
 - namestitev programske in tehnične opreme, ki je razvita na novo,
 - podporne dejavnosti za usposabljanje novih uporabnikov in
 - pomoč JISTO osebju pri zagotavljanju izpolnjevanja garancijskih zahtev.
- z izdajanjem in upravljanjem razvijajočega vzdrževanje in izboljševanja osrednje pogodbe. Na področju sodstva, kjer so nenehne spremembe, se mora vzdrževanje in izboljševanje takoj odražati na sistemu.
- z zagotavljanjem kakovosti in količino osebja, potrebnega za opravljanje nalog JISTO.
- z zagotavljanjem fizične in podatkovne varnosti.
- s sledenjem sodobnim informacijskim tehnologijam in metodologijam, in sicer z ustreznim informacijskim usposabljanjem osebja.
- s pridobivanjem kratkoročne tehnične pomoči, kadar je to potrebno.

3.3 Upravljanje in metodologija

JISTO struktura bo zagotavljala podporo svojim uporabnikom z opravljanjem specifičnih nalog, zagotavljanjem informatizacije ter zagotavljanjem delovanja nejasnih pravosodnih funkcij. Te naloge so (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- slediti zahtevam pravne in reformne strategije, o vključitvi zahtev v IT strategijo,
- narediti analizo, za oceno izvedljivosti, logistike in glavnih zahtev projektov in
- priprava potrebne razpisne dokumentacije. Vrste pogodb za uporabnike in podporo IST strukturi, so sledeče:
 - Strategija podpore uporabnikom:
 - razvoj aplikacij,
 - tehnično okolje,
 - funkcioniranje,
 - razvijajoče vzdrževanje, izboljševanje in
 - posebnosti, npr. varnost, usposabljanje uporabnikov.

- Notranja politika JIST:
 - prenos znanja ter izkušenj in izobrazbe:
 - tehnična pomoč in
 - IT usposabljanje
 - politika osebja:
 - vloge in odgovornosti in
 - izvajanje metodologije IT projektov, vključno z notranjimi JIST standardi in smernicami.

V tem delu strategije so opisani tudi predlogi načina dela, priložnosti in nevarnosti, pravne zahteve, cilji in rezultati, ki naj bi bili doseženi v posameznem koraku, itd. Posebej podrobno je razdelan projekt razvoja aplikacije. Pod to točko spada razvoj enotne programske opreme (tu so razložene najboljše prakse, dejavnosti procesa, faze projekta, specifične potrebe projekta), struktura projekta razvoja aplikacije, vloge in odgovornosti za projekt. Podrobno je prikazan življenjski cikel specifičnih aktivnosti, ki se nanašajo na potrebe uporabnika. Zaradi podrobnih tehničnih razlag, bom povzel samo par pomembnejših aktivnosti (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- IT pripravljalne aktivnosti: Gre za vzpostavljanje in vzdrževanje pravosodne informacijske tehnologije, strategije in načrtov. Za to je odgovorna delovna skupina (uprava JIST), ki vključuje direktorje najpomembnejših področij in njihovo osebje, kadar je to potrebno.
- Načrtovanje izvajanja aktivnosti: Gre za odobritev načrtov v času nastanka ali po vsaki posodobitvi ter za alokacijo sredstev po posebnih načrtih. Npr. pobuda za nov projekt, podaljšanje pogodbe, študija izvedljivosti projekta ali kakšno drugo s financami povezano vprašanje.
- Obdobje pred vpeljavo oz. obdobje preučevanja študije: Ko so sredstva odobrena, sledi postopek s točno določenimi koraki. Ti koraki so predvsem v zvezi z analizo pogodbe in so večinoma tehnične narave.
- Faza povabila k oddaji ponudb: Ob vzpostavitvi vseh potrebnih tehničnih in upravnih dokumentov, kot tudi finančnih virov in sredstev za projekt, se začnejo priprave za pobudo k oddaji ponudb.
- Potek projektov: Pod to točko je napisanih več metodologij in postopkov, katerim je potrebno slediti, za doseg dobrih rezultatov.

Prva metodologija za razvoj informacijskih rešitev se zgleduje po najboljših praksah iz tujine in temelji na objektno orientiranem razvoju ki jo bolgarska strategija poudarja skozi celoten dokument. To metodologijo je mogoče uporabiti na ravni vsakega projekta, s katerim želimo doseči proizvodnjo visoko kakovostne programske opreme. V splošnem najboljše prakse predvidevajo naslednje:

- ponavljajoči razvoj (samo kar je potrebno),
- upravljanje s potrebami,
- uporaba modularnega načrtovanja,
- nenehno preverjanje kakovosti,
- nadziranje sprememb in
- upravljanje s tveganji.

Naslednja metodologija razdeli projekt glede na aktivnosti v procesu. Te so: poslovno modeliranje, zahteve, analiza in oblikovanje, izvajanje ter testiranje in nameščanje. Za uspeh projekta pa je treba upoštevati še konfiguracije in spremembe, projektni management ter okolje.

Zgornji postopek je tudi osnova za naslednjo metodologijo. Vsak projekt gre skozi štiri faze: zasnova, priprava, izvedba ter prehod na izbrano IT rešitev. V začetni fazi, imenovani zasnova, se analizira zahteve programske opreme in načrtuje razvoj sistema, ki je v pripravi. Določi se možne razvojne scenarije in z njimi povezane stroške. Ko je predlagana rešitev sprejeta, je s tem tveganje manjše. Sledi faza priprave, v kateri se pričakuje zaključitev zahtevanih analiz. Analiza in oblikovanje prineseta rezultate v smislu načrtov sistema, v teku je izdelava prvih prototipov. Tretja faza, izvedba, predstavlja jedro za implementacijo sistema. Odvisna je od velikosti projekta, lahko zahteva dve ali več ponovitev, rezultat je viden v številu prototipov. Projekt se zaključi v fazi prehod, ki omogoča sprejem projekta (npr. beta testiranje) in z uvajanjem oz namestitvijo razvitega sistema.

3.4 Tehnična platforma in informatizacijske aktivnosti

Zadnje poglavje bolgarske strategije je razdeljeno na dva dela. Prvi obravnava tehnično platformo, drugi pa informatizacijske aktivnosti. Oba dela lahko izrazimo kot posamezni program ali projekt.

3.4.1 Tehnična platforma

Tehnična platforma strategije zajema logično (specifične aplikacije za sodišča ter storitve v podporo sodstva ali standardne globalne storitve) in fizično (strojna oprema in komunikacije) plast možnosti za posebne in globalne aplikacije. Ti dve plasti sta močno povezani. Dobra strategija logične in fizične plasti zagotavlja višjo stroškovno učinkovitost in manjšo vključenost človeških virov (Bulgarian Ministry of Justice, 2002).

Predlagani pristop v bolgarski strategiji je centraliziran za vsak sektor sodstva posebej. Da bi dosegli centraliziran pristop, je potrebna odlična komunikacijska infrastruktura. To lahko dosežemo v treh fazah (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- Razvoj lahkih odjemalcev: Le-ti odpravljajo logično delitev med strežniki in odjemalci ali delovno postajo. Aplikacija je dosegljiva z brskalnikom, tudi če je strežnik na isti lokaciji kot odjemalec ali delovna postaja. Ta sistem ima veliko prednosti, predvsem finančne ugodnosti, licenčno neodvisnosti in neodvisno podatkovno bazo.
- Razvrstilni ali grozdni strežniški pristop: Ta pristop omogoča lažjo fizično centralizacijo v prihodnosti in hkrati odpravlja trenutne komunikacijske težave. Pri takem pristopu morajo imeti območja, ki imajo neustrezne komunikacijsko infrastrukturo, strežnik. Za lažje razumevanje, v Sofiji, kjer je komunikacija med sistemi naprednejša, je treba preučiti možnost o samo enem centralnem strežniku za Vrhovni sodni svet. Če to v tem trenutku ni možno, je treba preučiti možnosti za vsako posamezno področje (sodišča, tožilstvo, preiskovalni urad ...). Grozdni strežniki naj se

kupujejo na podlagi obiskanosti. Strani z večjim obsegom dela in več uporabniki morajo imeti večjo učinkovitost delovanja strežnikov. Za izpolnitev zahtev informacijskih komunikacij z ene strani na drugo bi bilo dobro pri vsakem projektu informatizacije razmisliti o možnosti replikacije podatkov, prenosa datotek in programskih vmesnikov.

- Ob doseženi dobri komunikacijski infrastrukturi se lahko sistem v prihodnosti preseli na centralni, osrednji strežnik z relativno majhnimi spremembami programske opreme. Lokalni strežniki pa se lahko uporabljajo kot komunikacijski strežniki ali za druge lokalne potrebe.

3.4.2 Informatizacijske aktivnosti

Ta del opisuje informatizacijske potrebe sodstva. Strategija se osredotoča na identifikacijo projektov/programov glede na prioriteto. Vsak zaznan projekt bo opisan individualno v ločenih dokumentih, v bolgarski strategiji poimenovanih systemska sinteza. Namen systemske sinteze je opisovanje obstoječih in bodočih situacij iz tehničnega in funkcionalnega vidika. Systemska sinteza je posamezen strateški dokument informatizacijske potrebe glede na prihodnje delovanje in prav tako dokument, ki bo služil managerjem kot pregled informatizacijskih potreb. Vse prihodnje odločitve bodo temeljile na tem dokumentu in se bodo vanj tudi beležile (Bulgarian Ministry of Justice, 2002).

V nadaljevanju dokumenta so opisani projekti, ki zajemajo informatizacijo določenih procesov v pravosodju, in so razdeljeni po prioriteti. Za vsak posamezen projekt je napisan akcijski načrt ter kaj se z njim dogaja, če je že v izvajanju. Vsi ti projekti so bili načrtovani še preden se je naredila ta strategija, tako da bo nekatere potrebno prilagoditi, da bodo ustrezali širšemu okviru. Projekti so (Bulgarian Ministry of Justice, 2002):

- V izvajanju:
 - enoten informacijski sistem za boj proti kriminalu
 - CMS (Management sodnih primerov) za tožilce
 - sistem za upravljanje s stečajnim registrom
 - register nepremičnin
 - CMS za sodišča
 - tehnična infrastruktura za podporo dela v pisarni in administraciji
- Kratkoročni projekti:
 - enoten CMS za sodišča
 - centralni trgovinski registri
 - dokumentni sistem (faza I)
 - izgradnja podatkovnega skladišča (faza I)
 - pravni informacijski sistem
 - sistem za upravljanje z obsodbami
 - CMS za tožilce
 - tehnična infrastruktura za podporo dela v pisarni in administraciji

- Srednjeročni projekti:
 - varnostna politika
 - CMS za sodne primere
 - dokumentni sistemi (faza II)
 - izgradnja podatkovnega skladišča (faza II)
 - informacijski sistem za upravljanje z aretacijami in zapori
 - e-pravosodje (faza I)
 - sodbeni informacijski sistem
 - IS za finančno poslovanje
 - naročanje in implementacija tehnične infrastrukture

- Dolgoročni projekti:
 - informacijski sistem za upravljanje s človeškimi viri
 - računovodski sistem
 - e-pravosodje (nadaljevanje)
 - naročanje in implementacija tehnične infrastrukture

4 PRIMERJAVA STRATEGIJ

Primerjava bo narejena z vrednotenjem podobnih področij iz obeh strategij. Poudarjene bodo razlike in kakšna so odstopanja v razlikah. Predstavljene bodo tudi teme, ki se nahajajo samo v eni od strategij. Primerjava bo temeljila na Študiji vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema (Cesar, et al., 2012) z nekaterimi dodanimi temami. Pri vsakem področju bo najprej navedena ugotovitev za bolgarsko, nato pa še za slovensko strategijo, nato pa še rezultat primerjave, če sta ugotovitvi primerljivi.

4.1 Obdobje strategije

Opredeljuje časovno obdobje veljavnosti strategije ter zavezuje sodelujoče subjekte, da izpolnijo dodeljene naloge iz strategije. Po končanem obdobju strategije morajo biti vidni določeni rezultati, ki omogočajo nadaljnji razvoj e-pravosodja.

Bolgarija: 2003–2007

Slovenija: 2008–2013

4.2 Teoretične osnove

Bolgarija: Strategija v splošnem ne temelji na znanstveni ali strokovni osnovi, je pa potrebno pred izvedbo vsakega posameznega projekta pripraviti študijo izvedljivosti, ki predstavlja strokovno osnovo za izvedbo projekta.

Slovenija: Strategija v splošnem ne temelji na znanstveni ali strokovni osnovi.

Če pogledamo strategiji, na katerih teoretičnih znanjih temeljita, ugotovimo, da nobena ne sloni na teoretični osnovi, ima pa bolgarska strategija obsežna navodila za pripravo študije izvedljivosti vsakega projekta.

4.3 Deležniki

Bolgarija: Ministrstvo za pravosodje in Vrhovni sodni svet (sodišča, preiskovalni uradi, direktorati itd.)

Slovenija: Vsi udeleženci pravosodja, to so Ministrstvo za pravosodje, Ustavno sodišče, Vrhovno sodišče, državno tožilstvo, državno pravobranilstvo, odvetniki, notarji, državljani Republike Slovenije itd.

Pri opredeljevanju, komu so namenjene rešitve, ki so določene v strategiji, ima Slovenija širše zastavljene uporabnike, saj je namenjena vsem državljanom Republike Slovenije, bolgarska strategija se za enkrat osredotoča na pravosodne udeležence.

4.4 Analiza trenutnega stanja

Bolgarija: Podana je groba analiza trenutnega stanja, iz katere so razvidna nekatera finančna tveganja.

Slovenija: Analiza stanja je podana le v splošnem. Identificirane so osnovne zahteve in potrebe pravosodnega sistema.

Pri opredelitvi, ali strategija določa napotke in smernice za ugotavljanje trenutnega stanja IT v pravosodju, ni nobena strategija v prednosti pred drugo, nobena nima temeljite analize.

4.5 Cilj pravosodnega sistema

Bolgarija: Cilji pravosodnega sistema v strategiji niso enoznačno in neposredno opredeljeni; mogoče jih je razbrati le posredno.

Slovenija: Temeljni dolgoročni cilji so zagotovitev pravice do sojenja v razumnem roku in vzpostavitev večjega zaupanja v pravosodni sistem, širitev dostopa do sodnega varstva ter večja pravna varnost (zanesljivost in predvidljivost), ki temelji na zakonitosti in nepristranskosti.

Pri opisu ciljev pravosodnega sistema je slovenska strategija v prednosti, saj ima zapisane konkretne cilje, bolgarska strategija tega nima.

4.6 Cilji pravne informatike v pravosodnem sistemu

Bolgarija: Cilji informatizacije pravosodnega sistema v strategiji niso enoznačno in neposredno opredeljeni; mogoče jih je razbrati le posredno.

Slovenija: Glavni cilj je v pravosodnem okolju uveljaviti sodobne informacijske in komunikacijske storitve, ki naj bistveno pripomorejo k učinkovitemu poslanstvu pravosodnega sistema. Podanih je šestnajst ciljev, ki so glede na vsebino razdeljeni na štiri ključna področja: sodelovanje, infrastruktura, razvoj rešitev ter znanje in izobraževanje. Določene so tudi prednostne naloge za doseganje ciljev.

Pri opredeljevanju ciljev informatizacije pravosodja, je slovenska strategija veliko bolj definirana, ima konkretne cilje.

4.7 Načini uresničitve ciljev

Bolgarija: Za uresničevanje ciljev so za razvoj posameznega projekta določeni štirje procesi:

- zagotavljanje izboljšane in standardizirane komunikacije med naročnikom in izvajalcem;
- izogibanje razpravam o načinu izvedbe procesov in kriterijev, uporabljenih za ocenjevanje kakovosti rezultatov;
- doseganje boljše doslednosti in kakovosti v rezultatih in storitvah;
- izboljšanje procesa samega z določitvijo le-tega za predmet študije.

Slovenija: Uresničevanje ciljev je zagotovljeno preko šestih usmeritev:

- vzpostavitev sodelovanja med vsemi udeleženci, zagotovitev usklajenost razvoja informatike v pravosodju ter vključitev državljanek in državljanov RS ter pravnih oseb in drugih zainteresiranih subjektov;
- spodbujanje medsebojnega sodelovanja in povezovanja pravosodnih ustanov in učinkovita izmenjava informacij med udeleženci, kar bo na vseh ravneh pravosodja zagotovilo kakovostne odločitve;
- uveljavitev e-poslovanja kot običajnega načina dela v slovenskem pravosodju;
- zagotovitev kakovostnih upravljavskih podatkov za izboljšanje upravljanja, administracije in organizacije v pravosodju;
- zagotavljanje rednega izobraževanja in usposabljanja za uporabo informacijske tehnologije v pravosodju;
- pri razvoju e-pravosodja upoštevanje tistih smernic razvoja in standardov, ki so že splošno uveljavljeni pri nas, v Evropski uniji ali po svetu.

Pri opis načinov, načel in smernic za doseganje ciljev, ki so določeni s strategijo, je težko ustvariti nekakšno lestvico, po kateri bi lahko ocenil, kateri so boljši. Sploh zaradi različnega ozadja in različnih potreb vsake države.

4.8 Prednostne naloge

Bolgarija: Opisanih je osemindvajset projektov, ki so razvrščeni glede na prioritete za informatizacijo. Višje, kot je projekt na seznamu, bolj je pomemben.

Slovenija: Posamezni projekti so ovrednoteni po pomembnosti, skladno s predvidenimi učinki glede na vizijo, strateške usmeritve in uresničevanje ciljev e-pravosodja. Vrednotenje poteka s pomočjo modela.

4.9 IT standardi

Bolgarija: Razvoj informacijskih rešitev se zgleduje po najboljših praksah v tujini in temelji na objektno orientiranem razvoju. Predvidenih je sedem elementov, katerim strategija sledi:

- ponavljajoči razvoj (samo kar je potrebno)
- upravljanje s potrebami
- vizualno modeliranje
- uporaba modularnega načrtovanja
- nenehno preverjanje kakovosti
- nadziranje sprememb
- upravljanje s tveganji

Slovenija: Upoštevanje tistih smernic razvoja in standardov, ki so že splošno uveljavljeni v Sloveniji, v Evropski uniji ali po svetu.

Glede na smernice in napotke o standardih, ki jih je potrebno upoštevati za uresničevanje strategije, imata obe strategiji podobna načela, zgledovanje po najboljših in uveljavljenih tujih praksah.

4.10 Ciljna arhitektura

Bolgarija: Arhitektura je podrobno definirana, tako na logičnem kot fizičnem nivoju.

Slovenija: Ciljna arhitektura za vsak posamezen projekt je podana v razpisni dokumentaciji.

4.11 Financiranje projektov

Bolgarija: Opisana so finančna tveganja. Predstavljeni so splošni napotki za zagotavljanje finančnih sredstev. Za izvedbo posameznih projektov mora biti izvedena finančna analiza. Nekateri projekti so delno financirani tudi s strani države.

Slovenija: Strategija ne opredeljuje virov financiranja.

Pri opredelitvi virov financiranja posameznih projektov informatizacije pravosodja je bolgarska strategija bolj podrobna, slovenska strategija ne opredeljuje virov.

4.12 Znanje in izobraževanje

Bolgarija: V strategiji sta omenjena samo tehnična pomoč in IT izobraževanje.

Slovenija: Področje znanja in izobraževanja je pokrito v delu strategije z istim naslovom. Ta del je v celoti posvečen oblikovanju smernic tehnologije, dostopa do informacij in sistemov potrebnih za spodbujanje inovativnih rešitev.

Pri opredelitvi znanja in izobraževanja je slovenska strategija primernejša, saj spodbuja zbiranje znanja, dostop do vseh potrebnih informacij in dobro informacijsko pismenost zaposlenih.

4.13 Vizija za prihodnost

Bolgarija: V strategijo ni vključena nobena vizija za prihodnost, ima samo določene točke, ki nakazujejo da vizija obstaja.

Slovenija: Strategija vključuje poglavje Vizija e-pravosodja, v katerem je opisana vizija za udeležence e-pravosodja.

SKLEP

Pregled e-pravosodja v Evropski Uniji mi je pokazal, da ima večina držav probleme s tem področjem. Veliko je vprašanj o varnosti podatkov. Ker se je vsaka država tega področja lotila na nek svoj način, imamo velik nabor različnih rešitev. Razlike so že v tem, katera ustanova odgovarja za področje e-pravosodja. V nekaterih državah je odgovorno kar samo ministrstvo za pravosodje, drugje so ustanovljene posebne agencije. Sestava teh agencij je različna. V nekaterih sodelujejo tudi sami uporabniki, sodniki in tožilci, drugje so sestavljene iz strokovnjakov in tehničnega osebja. Do razlik prihaja tudi pri razvoju samih rešitev. Rešitve so se razvile z zunanjim izvajanjem, pa tudi z lastnim razvojem. Vsaka država ima malo drugačne kombinacije razvoja rešitev. Države, ki so se tega področja lotile pozneje, se zgledujejo po najboljših praksah iz tujine. To pa je žal težko, saj je veliko podatkov težko dostopnih. Tako se večkrat rešujejo eni in isti problemi, kar povzroča tudi večje stroške in ponavljanje le-teh za isto stvar.

Iz pregleda slovenske strategije sem ugotovil, da dokument ne vsebuje nekih natančnih načrtov o tem, kaj naj bi se dogajalo na področju e-pravosodja, so samo na splošno opisane smernice. Namiguje na to, koliko dela nas še čaka na tem področju. Opisana so temeljna izhodišča Slovenije in EU ter nameni, iz katerih je potrebno izpeljati nove načrte. Opisuje tudi štiri ključna področja, za vsako so napisani cilji in kazalniki. Sama strategija ne vsebuje nobenih konkretnih oz. stvarnih predlogov. Podane so tudi štiri prednostne naloge. Prva zadeva razvoj projektov, ki odpravljajo oz. zmanjšujejo sodne zaostanke in povečujejo učinkovitost pravosodja. Druga zadeva temeljno informatizacijo in gradnjo infrastrukture v pravosodju. Tretja zadeva prenavo ali nadgradnjo obstoječih informacijskih sistemov. Zadnja prednostna naloga pa zadeva projekte, ki povečujejo dodatno vrednost v sistemu pravosodja.

Ugotovil sem, da bolgarska strategija izhaja iz manj razvitega pravosodnega sistema kot slovenska. Ukrepi in načrti v bolgarski strategiji so precej bolj začetni, v določenih segmentih strategije gre za zelo osnovno informatizacijo. Začetni del strategije opisuje trenutno oz. takratno stanje in nakazuje kar nekaj obstoječih težav. Za informatizacijo predlaga strategija ustanovitev dveh agencij, ki bosta odgovorni za informatizacijo. Opisane so odgovornosti in zadolžitve obeh nato pa sledi poglavje o metodologiji. Bolgarska strategija skozi celoten dokument poudarja sledenje več različnim metodologijam. Opisana je celotna strategija za podporo uporabnikom. Poudarja, da je najboljšše slediti dobrim praksam iz tujine na koncu pa sledi še temeljit prikaz tehnične platforme in informatizacijskih aktivnosti, ki so planirane oz. so že v izvajanju.

Prav zaradi različnosti je ti dve strategiji težko primerjati med seboj. V veliko pomoč pri tem mi je bila tabela, ki jo je naredil Luka Tomat, za potrebe primerjav strategij pri projektu Študija vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema. Primerjava mi je pokazala, da je slovenska strategija v več točkah uspešnejša od bolgarske. Razlog za to je verjetno tudi čas, v katerem sta strategiji nastali, bolgarska je namreč nastala kar nekaj let prej.

Na splošno lahko rečemo, da Slovenija koraka proti učinkovitemu e-pravosodju, seveda pa je do tja še dolga pot. Najpomembnejši dejavniki uspeha pri tem so, da se zviša hitrost reševanja pravosodnih primerov ter da se izniči pravosodne zaostanke. To je rezultat pospešenih komunikacij, avtomatizacije rutinskih postopkov in hitrejšega iskanja informacij. Pomembni so tudi poenoteni standardi, da se vse rešitve razvijajo po enem standardu, da pozneje ne prihaja do težav pri vključevanju rešitve v enovit sistem ter da se vse skupaj sklada z informacijsko arhitekturo pravosodja. Napake oz. zmote pri kakšnem od teh pomembnih dejavnikov se bi pokazale v višjih stroških. Pomembna pa bo tudi odločitev med lastnim razvojem in zunanjem izvajanjem. Obe možnosti imata tako pozitivne in negativne strani zato bo potrebna podrobna analiza, sploh zaradi majhnosti slovenskega prostora. Izkušnje in rezultati drugih držav so lahko zaradi majhnosti za Slovenijo povsem neprimerne in neučinkovite. Koliko dela je še, pa nakazuje tudi število predlogov s strani uporabnikov v Študiji vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema, saj so jih podali kar 173.

LITERATURA IN VIRI

1. Agusti, C. & Pere, F. (2009). *E-Justice: Using Information Communication Technologies in the Court System*. New York: Hershey, Information Science Reference.
2. Cesar, M., Dovjak, K., Erjavec, J., Gradišar, M., Jaklič, J., Korže, B., Lesjak, B., Lesjak, D., Mežnar, Š., Narat, L., Šuštaršič, J., Tomat, L., Turk, T., Valant, M. & Zajc, K. (2012). *Študija vpliva informatizacije na učinkovitost pravosodnega sistema*. Ljubljana: Ekonomska Fakulteta.
3. Bulgarian, Ministry of Justice (2002). *Bulgarian Judiciary System, Bulgarian Judiciary IT Strategy, for the period of: 2003-2007*. Najdeno 14. decembra 2012 na spletnem naslovu <http://www.justice.government.bg/itstrategy/default.aspx?cc=en&>
4. GfK Arhiv (2012). *Trendi o uporabi interneta v Sloveniji*. Najdeno 8. januarja 2013 na spletnem naslovu http://www.gfkorange.si/?option=com_gfkorange&Itemid=57&id=408
5. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo (2005, oktober). *Program reform za izvajanje lizbonske strategije v Sloveniji*. Najdeno 15. januarja na spletnem naslovu http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/DPK/SI_NRP_2005_SLO_kon_na_verzija__28.10.2005.pdf
6. Ministrstvo za pravosodje in javno upravo (2008). *Strategija informatizacije slovenskega pravosodnega sistema 2008-2013*. Najdeno 14. decembra 2012 na spletnem naslovu http://www.mpju.gov.si/fileadmin/mpju.gov.si/pageuploads/DIES/strategija_e-pravosodje_2008-2013.pdf
7. Ministrstvo za pravosodje in javno upravo (2011). *Strategija pravosodje 2020*. Najdeno 16. januarja na spletnem naslovu http://www.mpju.gov.si/fileadmin/mpju.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/120803_Strategija_Pravosodje_2020.pdf
8. Ministrstvo za pravosodje in javno upravo (2005). *Projekt Lukenda*. Najdeno 14. januarja na spletnem naslovu http://www.arhiv.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/projekt_Lukenda.pdf
9. Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (2007, junij). *Strategija razvoja informacijske družbe v Republiki Sloveniji*. Najdeno 15. januarja na spletnem naslovu http://www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/informacijska_druzba/si2010.pdf
10. Miro Gradišar (2013). Najdeno 7. Septembra 2013 na spletnem naslovu <http://izumbib.izum.si/bibliografije/Y20130905155241-03158.html>
11. Služba vlade Republike Slovenije za razvoj in evropske zadeve. (2009). *Priprava strategije razvoja Slovenije*. Najdeno 8. januarja 2013 na spletnem naslovu

- http://www.arhiv.svrez.gov.si/si/delovna_podrocja/priprava_strategije_razvoja_slovenije_2013_2020/javna_razprava/krepitev_pravne_drzave_svobode_in_varnosti/
12. Služba vlade Republike Slovenije za razvoj (2007). *Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007–2023*. Najdeno 15. januarja na spletnem naslovu
http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/publikacije/061127_resolucija.pdf
13. Velicogna, M. (2009). *Effective Justice Solutions: ICT within the Court in the E-Justice Era*. Najdeno 4. februarja 2013 na spletnem naslovu
http://effectius.com/yahoo_site_admin/assets/docs/ICT_within_the_court_in_the_e-Justice_Era_by_Marco_Velicogna.207234735